

**ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ
ΗΜΕΡΗΣΙΩΝ & ΕΣΠΕΡΙΝΩΝ ΛΥΚΕΙΩΝ
ΤΡΙΤΗ 22 ΙΟΥΝΙΟΥ 2021
ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ:
ΙΣΤΟΡΙΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ
ΣΥΝΟΛΟ ΣΕΛΙΔΩΝ: ΕΞΙ(6)**

ΟΜΑΔΑ ΠΡΩΤΗ

ΘΕΜΑ Α1

α. Οργανισμός (1914): Τον Ιούλιο του 1914 ιδρύθηκε στη Θεσσαλονίκη Οργανισμός, με σκοπό την άμεση περίθαλψη και στη συνέχεια την εγκατάσταση των προσφύγων της περιόδου εκείνης σε εγκαταλελειμμένα τουρκικά και βουλγαρικά χωριά της Κεντρικής και Ανατολικής Μακεδονίας. Παρεχόταν συσσίτιο, προσωρινή στέγη και ιατρική περίθαλψη, μέχρι οι πρόσφυγες να βρουν εργασία ή να αποκτήσουν γεωργικό κλήρο.

β. Σύμφωνο περί αμοιβαίας μεταναστεύσεως Ελλάδος και Βουλγαρίας (Νοε. 1919): Το Νοέμβριο του 1919 υπογράφηκε η συνθήκη του Νεϊγύ, που προέβλεπε την παραχώρηση της Δυτικής Θράκης από τη Βουλγαρία στην Ελλάδα. Στη συνθήκη ήταν συνημμένο το «Σύμφωνο περί αμοιβαίας μεταναστεύσεως μεταξύ Ελλάδος και Βουλγαρίας». Με βάση αυτό, αναχώρησαν από την Ελλάδα περίπου 50.000 Βούλγαροι και από τη Βουλγαρία περίπου 30.000 Έλληνες (περίπου 20.000 ακόμη Έλληνες είχαν μεταναστεύσει πριν από την υπογραφή της συνθήκης).

γ. Συνθήκη των Σεβρών: Η Συνθήκη των Σεβρών (28 Ιουλίου/10 Αυγούστου 1920) αποτέλεσε τη μεγαλύτερη διπλωματική επιτυχία της Ελλάδας και δικαίωσε την τολμηρή πολιτική του Βενιζέλου. Η μικρή Ελλάδα των παραμονών των Βαλκανικών πολέμων γίνεται με την υπογραφή της Συνθήκης «η Ελλάδα των δύο Ηπείρων και των πέντε Θαλασσών». Το όραμα της *Μεγάλης Ιδέας* φαίνεται να γίνεται απτή πραγματικότητα. Επίσης, μεταξύ άλλων όριζε ότι η περιοχή της Σμύρνης θα βρισκόταν υπό ελληνική διοίκηση και κατοχή για πέντε χρόνια. Ύστερα από την περίοδο αυτή θα μπορούσαν οι κάτοικοι με δημοψήφισμα να αποφασίσουν την προσάρτηση της περιοχής στην Ελλάδα.

ΘΕΜΑ Α2

- α.Σωστό
- β.Σωστό
- γ.Σωστό
- δ.Λάθος
- ε.Λάθος

ΘΕΜΑ Β1

Το Νοέμβριο του 1920 η φιλοσυμμαχική κυβέρνηση του Βενιζέλου έχασε τις εκλογές και την εξουσία ανέλαβαν τα φιλοβασιλικά κόμματα που έσπευσαν να επαναφέρουν τον ανεπιθύμητο στους Συμμάχους βασιλιά Κωνσταντίνο. Οι Σύμμαχοι, σε αντίποινα, έσπευσαν να αποσύρουν την κάλυψη του χαρτονομίσματος και έτσι, ένα σημαντικό τμήμα της νομισματικής κυκλοφορίας βρέθηκε χωρίς αντίκρυσμα. Επιπλέον, από το 1918 και μετά, ο κρατικός ισολογισμός έκλεινε με παθητικό, ενώ ταυτόχρονα η παρουσία στη Μικρά Ασία εξελίχθηκε σε σκληρό και δαπανηρό πόλεμο. Το Μάρτιο του 1922 τα δημοσιονομικά δεδομένα έφτασαν σε πλήρες αδιέξοδο, το οποίο αντιμετωπίστηκε με έναν απρόσμενο τρόπο. Λίγους μήνες πριν από την κατάρρευση του Ελληνικού Μετώπου στη Μικρά Ασία, η Κυβέρνηση προέβει σε ένα πρωτότυπο εσωτερικό αναγκαστικό δάνειο, με διχοτόμηση του χαρτονομίσματος. Το αριστερό τμήμα εξακολουθούσε να κυκλοφορεί στο 50% της αναγραφόμενης αξίας, ενώ το δεξιό ανταλλάχθηκε με ομολογίες του Δημοσίου. Η επιχείρηση στέφθηκε από επιτυχία, το κράτος απέκτησε 1.200.000.000 δραχμές και το πείραμα επαναλήφθηκε το 1926. Φυσικά, ο νομισματικός αυτός ελιγμός δεν στάθηκε ικανός να προλάβει τη Μικρασιατική καταστροφή και τις βαρύτατες συνέπειές της.

ΘΕΜΑ Β2

α) Οι διαφορές του αγροτικού προβλήματος στην Ελλάδα, σε σχέση με γειτονικές ή άλλες ευρωπαϊκές χώρες, οφείλονταν στις ιστορικές ιδιομορφίες της ελληνικής ανάπτυξης. Το ίδιο ισχύει και για το εργατικό κίνημα. Στο τέλος του 19ου αιώνα συναντάμε στην Ελλάδα σοσιαλιστικές ομάδες και εργατικές ομαδοποιήσεις. Η πολιτική και κοινωνική τους επιρροή ήταν σαφώς μικρότερη από εκείνη που άσκησαν αντίστοιχα κινήματα σε βιομηχανικές χώρες της Δύσης αλλά και σε βαλκανικές (π.χ. Βουλγαρία). Η απουσία μεγάλων σύγχρονων βιομηχανικών μονάδων οδήγησε σ' αυτήν την καθυστέρηση από κοινού με άλλους παράγοντες. Στα μεγάλα δημόσια έργα της περιόδου, σημαντικό ποσοστό του εργατικού δυναμικού προερχόταν από το εξωτερικό (στη διάνοιξη της διώρυγας της Κορίνθου εργάστηκαν πολλοί Ιταλοί) ή ήταν πρόσκαιρης, βραχύχρονης απασχόλησης. Πιο σταθερό εργατικό δυναμικό δούλεψε στις μεταλλευτικές επιχειρήσεις, όπου και εκδηλώθηκαν οι πρώτες

καθαρά εργατικές εξεγέρσεις (Λαύριο, 1896). Στον ιδεολογικό τομέα η επικράτηση της Μεγάλης Ιδέας εμπόδιζε την ανάπτυξη και διάδοση ιδεολογιών με κοινωνικό και ταξικό περιεχόμενο. Η κατάσταση αυτή κράτησε ως το τέλος των Βαλκανικών πολέμων.

β) Στη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, οι πιέσεις που δέχτηκε η ελληνική κοινωνία, η εμπλοκή της σε διεθνείς υποθέσεις και ο αντίκτυπος της ρωσικής επανάστασης οδήγησαν το εργατικό και το σοσιαλιστικό κίνημα σε ταχύτατη ωρίμανση. Προς το τέλος του πολέμου ιδρύθηκε η Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδος (ΓΣΕΕ) που συμπεριέλαβε κλαδικά και τοπικά σωματεία, και το Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα της Ελλάδος (ΣΕΚΕ), που λίγο αργότερα προσχώρησε στην Τρίτη Κομμουνιστική Διεθνή και μετονομάστηκε σε Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος.

ΟΜΑΔΑ ΔΕΥΤΕΡΗ

ΘΕΜΑ Γ1

α) Στις 24 Ιουλίου 1923 υπογράφηκε η Συνθήκη ειρήνης της Λοζάνης. Έξι μήνες πριν, στις 30 Ιανουαρίου 1923, είχε υπογραφεί η ελληνοτουρκική Σύμβαση, η οποία ρύθμιζε την ανταλλαγή των πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Προβλεπόταν η υποχρεωτική ανταλλαγή μεταξύ των Ελλήνων ορθοδόξων κατοίκων της Τουρκίας και των Μουσουλμάνων κατοίκων της Ελλάδας. **Στο πρώτο παράθεμα επιβεβαιώνεται η υπογραφή της Σύμβασης τον Ιανουάριο του 1923 μεταξύ των δύο χωρών, που ορίζει την υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών με βασικό κριτήριο τη θρησκεία. Σύμφωνα με το περιεχόμενο της Σύμβασης της Λοζάνης περίπου 600.000 Μουσουλμάνοι θα έπρεπε να ανταλλαχθούν με 1.300.000 Έλληνες ορθοδόξους, χωρίς βέβαια να το επιθυμούν, μετακινούμενοι σε χώρες που δεν ήταν «οικείες» για αυτούς ως προς τις παραδόσεις τους και τη γλώσσα που μιλούσαν (Στις 30 Ιανουαρίου...ορθοδόξους).**

Αυτή θα ίσχυε τόσο γι' αυτούς που παρέμεναν στις εστίες τους, όσο και για εκείνους που είχαν ήδη καταφύγει στην ομόθρησκη χώρα. Μάλιστα, η ανταλλαγή ίσχυσε αναδρομικά για όλες τις μετακινήσεις που έγιναν από τη μέρα που κηρύχθηκε ο Α' Βαλκανικός πόλεμος (18 Οκτωβρίου 1912). Από την ανταλλαγή αυτή εξαιρέθηκαν οι Έλληνες ορθόδοξοι της Κωνσταντινούπολης, της Ίμβρου και της Τενέδου και οι Μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης.

Οι ανταλλάξιμοι, σύμφωνα με τη σύμβαση ανταλλαγής:

- θα απέβαλαν την παλιά ιθαγένεια και θα αποκτούσαν την ιθαγένεια της χώρας στην οποία θα εγκαθίσταντο,
- είχαν δικαίωμα να μεταφέρουν την κινητή περιουσία τους,
- είχαν δικαίωμα να πάρουν από το κράτος στο οποίο μετανάστευαν ως αποζημίωση περιουσία ίσης αξίας με την ακίνητη περιουσία που εγκατέλειπαν φεύγοντας,
- θα διευκολύνονταν στη μετακίνηση τους από τη *Μικτή Επιτροπή Ανταλλαγής*.

Με βάση το άρθρο 11 της Σύμβασης της Λοζάνης ιδρύθηκε η Μικτή Επιτροπή Ανταλλαγής με έδρα την Κωνσταντινούπολη. Την αποτελούσαν έντεκα μέλη (τέσσερις Έλληνες, τέσσερις Τούρκοι και τρία μέλη-πολίτες ουδέτερων κατά τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο κρατών) με αρμοδιότητα τον καθορισμό του τρόπου μετανάστευσης των πληθυσμών και της εκτίμησης της ακίνητης περιουσίας των ανταλλαξίμων.

Η συμφωνία αυτή για ανταλλαγή πληθυσμών διέφερε από τις προηγούμενες. Καθιέρωνε για πρώτη φορά τη μαζική μετακίνηση πληθυσμών και είχε υποχρεωτικό χαρακτήρα, ενώ οι μέχρι τότε συμφωνίες προέβλεπαν εθελοντική μετανάστευση κατοίκων κάποιων επίμαχων περιοχών.

β) Όταν έγινε γνωστή η υπογραφή της Σύμβασης και οι όροι της, οι πρόσφυγες που βρίσκονταν στην Ελλάδα αντέδρασαν έντονα. Σε όλες τις πόλεις της Ελλάδας συγκρότησαν συλλαλητήρια, διατρανώνοντας την απόφασή τους να εμποδίσουν την εφαρμογή της. Η πραγματικότητα όμως, όπως είχε διαμορφωθεί μετά την έξοδο χιλιάδων Ελλήνων από τις πατρογονικές εστίες τους και την άρνηση της Τουρκίας να δεχτεί την επιστροφή τους, ανάγκασε την ελληνική αντιπροσωπεία να συμφωνήσει. **Με βάση τα στοιχεία του δεύτερου παραθέματος, το φθινόπωρο του 1922, μετά το τέλος της μικρασιατικής καταστροφής, η Ελλάδα ήταν αυτή που θα επωφελούνταν περισσότερο από τη συμφωνία μιας υποχρεωτικής ανταλλαγής πληθυσμών, αφού οι ελληνικοί πληθυσμοί στην πλειονότητα τους είχαν αποχωρήσει από τα μουσουλμανικά εδάφη και η Τουρκία δεν αποδεχόταν την επιστροφή τους. Από την άλλη πλευρά, στα ελληνικά εδάφη βρίσκονταν 500.000 Μουσουλμάνοι, γεγονός που σημαίνει ότι ήταν απαραίτητο να υπάρξει μια συμφωνία για υποχρεωτική ανταλλαγή προκειμένου να εκδιωχθούν και έτσι να αξιοποιηθούν οι ακίνητες ιδιοκτησίες τους, για να εγκατασταθούν οι Έλληνες πρόσφυγες που κατέφθαναν από την Τουρκία (Ειδικά, το φθινόπωρο... έγινε τελικά).** Εξάλλου η υπογραφή της Σύμβασης υποβοηθούσε τις βλέψεις των ηγετών των δύο χωρών (Βενιζέλου και Κεμάλ) για τη διασφάλιση και αναγνώριση των συνόρων τους, την επίτευξη ομοιογένειας και την απρόσκοπτη ενασχόληση με την εσωτερική μεταρρύθμιση και ανάπτυξη. **Το δεύτερο κείμενο προσθέτει ότι ο Βενιζέλος αποδέχτηκε την υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών το 1923, για να προστατεύσει τα ελληνικά συμφέροντα καθώς διαφορετικά θα υπήρχε μια μονόπλευρη εκδίωξη και εξαφάνιση των ελληνικών πληθυσμών**

(Όσο για τον Βενιζέλο...ελληνικών πληθυσμών).Εξάλλου ο Βενιζέλος είχε δηλώσει σε μια επιτροπή προσφύγων το 1929, όπως αναφέρεται στο κείμενο του Βερέμη, ότι επί της ουσίας η συγκεκριμένη Σύμβαση δεν αποσκοπεί στην ανταλλαγή ελληνικών και μουσουλμανικών πληθυσμών και περιουσιών, αλλά στην εκδίωξη των Μουσουλμάνων από το ελληνικό κράτος για να διασφαλιστούν τα ελληνικά συμφέροντα, μετά το βίαιο διωγμό των ελληνικών πληθυσμών από τα οθωμανικά εδάφη (Ο Βενιζέλος παραδέχτηκε...στην πραγματικότητα).

Σύμφωνη ήταν και η Κοινωνία των Εθνών με τις παραπάνω επιδιώξεις. **Αξιοποιώντας τα στοιχεία του τρίτου κειμένου πληροφορούμαστε για το τηλεγράφημα του Βενιζέλου στις 13 Οκτωβρίου του 1922 στον Νάνσεν ο οποίος ήταν επίτροπος της Κοινωνίας των Εθνών με σκοπό να ζητήσει την παροχή βοήθειας για την αντιμετώπιση του προσφυγικού ζητήματος. Όπως επισημαίνει ο Βενιζέλος στο τηλεγράφημα του, ο τότε υπουργός Εσωτερικών της Τουρκίας είχε δηλώσει επίσημα ότι δε θα γίνει ανεκτή η παρουσία των Ελλήνων Ορθοδόξων στα τουρκικά εδάφη γι' αυτό και έχει αποφασίσει να προτείνει στην επικείμενη συνδιάσκεψη την υποχρεωτική ανταλλαγή των ελληνικών και μουσουλμανικών πληθυσμών.Με την έλευση του χειμώνα, τόνιζε ο Έλληνας ηγέτης ότι θα επιδεινωνόταν η κατάσταση των προσφύγων τόσο όσο προς τις κατοικίες τους, όσο και για τον αναγκαίο ανεφοδιασμό τους. Έκανε λοιπόν έκκληση να επισπευστεί η μετακίνηση πριν καν υπογραφεί η Σύμβαση.(Στις 13 Οκτωβρίου...της ειρήνης).**

Ωστόσο, οι πρόσφυγες έμειναν με την πικρία ότι το δίκαιο και τα συμφέροντά τους θυσιάστηκαν στο βωμό των συμφερόντων του ελληνικού κράτους.

ΘΕΜΑ Δ1

α)Στον ελληνικό χώρο, το πρόβλημα της έγγειας ιδιοκτησίας δεν γνώρισε τις εντάσεις που παρατηρήθηκαν σε άλλα ευρωπαϊκά ή βαλκανικά κράτη. Η προοδευτική διανομή των εθνικών γαιών που προέκυψαν από τον επαναστατικό αγώνα του 1821-1828 δημιούργησε πλήθος αγροτών με μικρές ή μεσαίες ιδιοκτησίες. Τα λίγα εναπομείναντα «τσιφλίκια» στην Αττική και την Εύβοια δεν προκαλούσαν ιδιαίτερο πρόβλημα. Αργότερα όμως, η διεύρυνση του ελληνικού κράτους με τα Επτάνησα (1864), την Άρτα και τη Θεσσαλία (1881) έφερε στο προσκήνιο το ζήτημα της μεγάλης ιδιοκτησίας.**Ο Βεργόπουλος στο απόσπασμα που παρατίθεται από το έργο του επιβεβαιώνει το γεγονός ότι κατά την περίοδο 1881-1895 με την ενσωμάτωση των περιοχών της Θεσσαλίας και της Άρτας έκανε την εμφάνιση της η μεγάλη ιδιοκτησία. Μέχρι εκείνη τη στιγμή το ελληνικό κράτος είχε εμποδίσει τη δημιουργία των μεγάλων ιδιοκτησιών, όπως επίσης την εφαρμογή του θεσμού των κολίγων για την καλλιέργεια των εκτάσεων γης και είχε ευνοήσει τις μικρές ιδιοκτησίες οικογενειακού χαρακτήρα (Στην περίοδο...παραγωγή).**

Τα «τσιφλίκια» της Θεσσαλίας αγοράστηκαν από πλούσιους Έλληνες του εξωτερικού οι οποίοι, πέρα από το γεγονός ότι διατήρησαν τον αναχρονιστικό θεσμό των κολίγων, άσκησαν πολιτικές και κοινωνικές πιέσεις για να κερδοσκοπήσουν από την παραγωγή του σιταριού. Επιδίωξαν δηλαδή την επιβολή υψηλών δασμών στο εισαγόμενο από τη Ρωσία σιτάρι, ώστε να μπορούν να καθορίζουν όσο το δυνατόν υψηλότερες τιμές για το εγχώριο, προκαλώντας μάλιστα μερικές φορές και τεχνητές ελλείψεις.

β) Στα εδάφη της Θεσσαλίας, στα οποία λοιπόν κυριαρχούσε η μεγάλη ιδιοκτησία, οι τρικουπικοί υποστήριζαν τους μεγαλογαιοκτήμονες, **στοιχείο που τεκμηριώνεται και στην πρώτη πηγή. Η κυβέρνηση Τρικούπη τήρησε αυτή τη στάση, καθώς οι κάτοχοι των τσιφλικιών στη Θεσσαλία και την Άρτα ήταν πλούσιοι Έλληνες κεφαλαιούχοι του εξωτερικού των οποίων επιδίωκε να προσελκύσει τα κεφάλαια για επενδύσεις και όχι οι παραδοσιακοί εκπρόσωποι της προυχοντικής ολιγαρχίας. Συνεπώς στήριξε αυτή την προσπάθεια των εύπορων Ελλήνων ομογενών για την «τσιφλικοποίηση» του θεσσαλικού κάμπου τόσο σε νομικό όσο και σε οικονομικό επίπεδο. Αναμφίβολα, ο Τρικούπης ακολούθησε αυτή την πολιτική υπέρ των μεγαλογαιοκτημόνων λόγω της ιδιότητας που κατείχαν οι νέοι αγοραστές (Με την κυβέρνηση...των κτημάτων).**

Αντίθετα, οι δηλιγιαννικοί προσπάθησαν, χωρίς τελικά να το κατορθώσουν, να χορηγήσουν γη στους αγρότες και έλαβαν κάποια μέτρα για τη βελτίωση της θέσης τους. Πράγματι, όπως αναφέρεται στο κείμενο του **HeringGunar**, ο Δηλιγιάννης κατέθεσε διάφορα νομοσχέδια στη Βουλή προκειμένου να παραχωρηθεί γη στον αγροτικό πληθυσμό, να δημιουργηθούν ταμεία για την ενίσχυση της αγροτικής πίστης και να εξομαλυνθούν οι σχέσεις μεταξύ των πλούσιων τσιφλικιάδων και των αδύναμων αγροτών. Ωστόσο, εμπόδιο σ' αυτές τις προσπάθειες στάθηκαν οι μεγαλοϊδιοκτήτες και οι Τρικουπικοί (Ο Δηλιγιάννης...των Τρικουπικών).

Εν συνεχεία, σύμφωνα με την ιστορική προσέγγιση του Πετμεζά, η κυβέρνηση Θεοτόκη η οποία ήταν πιο συντηρητική ψήφισε το νόμο της 9ης του 1899 «Περί εξώσεως δυστροπούντων ενοικιαστών». Οι «δυστροπούντες ενοικιαστές» δεν ήταν άλλοι από τους δεινά δοκιμαζόμενους κολίγους και ο συγκεκριμένος νόμος απέβλεπε στην πειθάρχησή τους στις απαιτήσεις των τσιφλικιάδων (Η συντηρητική...των κολίγων). Οι αντιδράσεις των κολίγων και οι κλιμακούμενες κοινωνικές συγκρούσεις, σύμφωνα με το τρίτο παράθεμα, δημιούργησαν ένα ρεύμα υποστηρικτών τους, γι' αυτό ο Θεοτόκης το 1906 καταθέτει νέο νομοσχέδιο το οποίο ουσιαστικά δεν κατοχυρώνει τα δικαιώματα και δε βελτιώνει τη θέση των κολίγων. Μάλιστα ούτε αυτό το νομοσχέδιο εφαρμόστηκε παρά το γεγονός ότι αποτελούσε μια πιο συμβιβαστική πρόταση, αφού υπήρξαν αντιδράσεις από την πλευρά των μεγαλογαιοκτημόνων (Η συνεχής...και εγκαταλείφθηκε).

Οι πρακτικές αυτές των μεγαλογαιοκτημόνων της Θεσσαλίας δημιούργησαν εντάσεις και οδήγησαν στην ψήφιση νόμων το 1907, οι οποίοι επέτρεπαν στην εκάστοτε ελληνική κυβέρνηση να απαλλοτριώνει μεγάλες ιδιοκτησίες, ώστε να μπορεί να τις διανέμει σε ακτήμονες. Η εφαρμογή τους αποδείχθηκε

δύσκολη υπόθεση και οι τριβές που προκλήθηκαν προκάλεσαν συγκρούσεις, η πιο σημαντική από τις οποίες έγινε στο χωριό Κιλελέρ (1910).